

Helynévkutatás Finnországban

1. A magyar szakemberek évtizedek óta megkülönböztetett figyelemmel követik névtannal foglalkozó finn kollégáik munkáját. A tudomásom szerinti első „helyzetjelentés” óta (BAKÓ ELEMÉR, MNny. I, 107—9) szinte minden jelentős finn névtani kötetet ismertettek nálunk is, főleg a Magyar Nyelvjárások, a Magyar Nyelv, a Néprajz és Nyelvtudomány és a Névtani Értesítő hasábjain.² Legutóbb a III. Névtudományi Konferencián Hajdú Mihály a hazai kutatások feladatait vázolva több példaadó finn munkát is említett.

Mindez nem tekinthető véletlennek, hiszen nyelvrokonaink a nevek — elsősorban a helynevek — gyűjtését, kutatását, gondozását és védelmét elismerően magas színvonalon végzik.³ VILJO NISSILÄ 1962-ben megjelent *Suomalaista nimistöntutkimusta* (Finn névkutatás) c. művét ismertetve KÁLMÁN BÉLA igen reálisan állapította meg, hogy „bár a magyar helynévkutatás korábban indult fejlődésnek, és már sok érdekes eredményre tekinthet vissza, pillanatnyilag elmaradt a finn kutatások mai állása mögött” (MNyj. XI, 71). Mivel e tekintetben a helyzet az eltelt csaknem két évtized során lényegesen nem változott, hasznosnak látszik az elmúlt időszak főbb eredményeinek áttekintése, a finnországi névtani kutatások jelenlegi állásának felvázolása.

2. Mindenféle névtani munka előfeltétele, alapja a minél szélesebb körű, megbízható adattár, névgyűjtemény. Ilyen magas színvonalú központi gyűjtemény a Helsenkiben levő Finn Névtani Archivum.⁴

¹ Az 1979/80-as tanévben ösztöndíjasként ismerkedhettem meg a finn névtudomány eredményeivel, irányzataival. Ezúton fejezem ki köszönetemet *Eero Kiviniemi* professzornak, akitől tanulmányaim során a legtöbb segítséget, ösztönzést kaptam.

² A továbbiakban említett ismertetéseken kívül az újabbak közül az alábbiakról van tudomásom: A. KÖVESI MAGDA: K. Vilkuna, Oma nimi ja lapsen nimi. MNyj. VII, 163—5; Uő: E. J. Ellilä, Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä. MNyj. XIV, 96—7; Uő: T. Piirainen, Historian etunimistö. MNyj. XIV, 94—5; KISS ANTAL az Opiscula Instituti Linguae Fennicae — Universitas Helsingiensis sorozatban megjelent néhány rövidebb tanulmányt ismertetett: MNyj. XXI, 171—2; MIZSER LAJOS: K. Vilkuna, Etunimikirja. MNy. LXXV, 249—50.

³ A finn névtan — még a magyarnál is egyoldalúbban — elsősorban a helynevek vizsgálatával foglalkozik. A személynevek kutatása is főleg a helynevekével kapcsolatos, a többi tulajdonnévfajta pedig szinte egyáltalán nem tárgyalják.

⁴ 1976-tól hivatalosan: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimistöimistö. Az intézmény tevékenységéről egykori vezetője, VILJO NISSILÄ két ízben is beszámolt a magyar szakembereknek: Nyr. 91: 465—9. (magyarul) és NytudÉrt. 70. sz. 32—5. (németül). A Névtani Archivummal foglalkozó legfontosabb tanulmányok: ANNELI RÄIKKÄLÄ, Nimistöitietoa (Kalevalaseuran vuosikirja 1972, 7—41); EEVA MARIA NÄRHI, Suomen nimiarkisto (Castrenianumin toimitteita 10, 33—51); Uő: Suomen nimistöimiston kokoelmat tutkimuksen lähteistönä (Nimistöntutkimus ja paikallishistoria. Helsinki, 1978. 52—72).

Finnországban a szervezett helynévgyűjtés már századunk első évtizedében megindult. A névtár gyarapodását természetesen a mindenkori történelmi, gazdasági feltételek segítették vagy nehezítették. A második világháború utáni évtizedekben a fejlődés viszonylag egyenes vonalú volt. A gyűjtést kezdetől fogva szakemberek, tudományos kutatók, finn szakos tanárok, kiváló egyetemi hallgatók végezték. Finnországban a névarchívum irányításával napjainkig körülbelül félezer helynévgyűjtő gyarapította a központi gyűjtemény anyagát. Az utóbbi években átlagosan 40—60 gyűjtő kapott az Oktatási Minisztériumtól és a legkülönbözőbb intézményektől, szervezetektől 1—2 hónapos helynévgyűjtő ösztöndíjat. Feladatuk egy-egy meghatározott terület névanyagának teljes, rendszeres összegyűjtése. A gyűjtők a területre való kiszállás előtt megismerkednek a történelmi névanyaggal (térképek, oklevelek, egyházi könyvek stb. neveivel). A terepmunka fontosságát különösen hangsúlyozzák a finn szakemberek: ráadásul az e vonatkozásban támasztott igényeket az itthon tapasztaltaknál következetesebben ki is elégítik. Az iparosodás, a városiasodás és még sok más tényező miatt Finnországban is nehéz a „névmesterek” (*nimi-mestari*) felkutatása.

A gyűjtők minden egyes névről cédulát készítenek. A névcédulák lényegében azokat az információkat tartalmazzák, amelyeket a hazai gyűjteményekben is megkövetelendőnek tartunk: 1. köznyelvi alak; 2. nyelvjárási alak, helyragos formák; 3. térképazonosító szám; 4. magyarázatok. Az utolsó pont tartalmazza az objektummal kapcsolatos ismereteket (jellege, története, a hozzá fűződő események, történetek, hiedelmek stb.) és a név rendszerbeli összefüggéseire utaló adatokat (történelmi névváltozatok, párhuzamos nevek, névláncok, névbokrok, a név keletkezését magyarázó megjegyzések, a földrajzi köznevek értelmezése stb.). A gazdagon dokumentált névcédulák így sokféle kutatáshoz szolgálhatnak alapanyagul: az igen gazdag szempontrendszerrel érvényesítő névtani vizsgálatok mellett más szaktudományok kutatói (történészek, régészek, néprajzosok, geográfusok) is szívesen használják fel munkájukban a hatalmas gyűjteményt. Érdemes megjegyezni, hogy a nevek térképre vetítése a hazai gyakorlathoz hasonlóan számozással történik, de attól eltérően a négyzetráccsal felosztott térképen csak egy-egy szelvényen belül használnak futó számozást. Ezzel a módszerrel a gyűjtemény állandóan bővíthető, anélkül, hogy a korábbi számozást változtatni kellene. A névarchívum által használt térképek általában 1 : 20 000 léptékűek, szintvonalasak, feltüntetik a művelési ágot: azaz jóval többet elmondanak a területről a kutatóknak, mint a nálunk kiadványokban alkalmazott „vaktérképek”.

A Finn Névtani Archívum gyűjtőterülete meglehetősen sajátos. Jelentős anyag található itt az országhatáron túlról, a kisebb balti finn népek (karjalai, inkeri, vepsze) helynévanyagából. Ezeket a neveket főleg a két világháború között a helyszínen végzett munkával gyűjtötték össze, másrészt gyűjtőversenyek révén gazdagodott velük az archívum. Lapp helyneveket az ország te-

rületéről és a határon túlról is szép számmal tartalmaz a gyűjtemény. A nyugati és déli partvidéken, valamint a szigetvilágban élő svéd anyanyelvű népesség által használt helynevek gyűjtését, feldolgozását az 1966-ban alapított finnországi svéd névarchívum végzi.⁵

A következetes gyűjtőmunka eredményeképpen egyre gyorsuló ütemben gyarapodó Finn Névtani Archívum gyűjteménye 1980-ban több mint 2 millió helynévről tartalmazott a fentiekben említett szempontok szerint adatolt névcédulát.⁶ Ez a névsűrűség alapján becsült egész finn helynévkincs kb. 85%-a. A gyűjtőterület fehér foltjai főleg az ország északi és keleti vidékein találhatóak. A történeti forrásokból (főleg oklevelekből, térképekről stb.) kicédulázott névanyag is eléri a 300 000-et. A finnországi svéd névarchívum gyűjteménye kb. 400 000 cédulát tartalmaz.

A hatalmas helynévtár elrendezése meghatározza a névadatok felhasználhatóságát is. Az ún. alapgyűjtemény a községenkénti elrendezést követi: a helynévkincs nagy hányadát adó mikrotoponímiai elnevezések természetes névadási egysége — ennek megfelelően a gyűjtésnek is alapegysége — egy-egy község területe és az ott élők közössége. Más tudományok és a gyakorlat (pl. a térképezés, az utcanévadás) számára ilyen formában nyújthat legnagyobb segítséget a névtár. A névtani kutatások is ily módon tudják legkézenfekvőbben jellemezni egy-egy falu névadási szokásait. Az átfogó névtani kutatások, a névrendszert vizsgáló munkák azonban nem elégedhetnek meg az így feldolgozott helynévanyaggal. A kutatók jogos igénye, hogy másféle mutatók is álljanak rendelkezésükre. Ennek megfelelően már a 60-as évektől folyamatosan készítenek 2—2 másolatot a régebbi és újabb névcédulákról. Az egyik sorozat az általános betűrendes mutatóhoz, a másik pedig a névvégmutatóhoz (a tergo) készül. S bár a 2 milliónyi névcédula jelentős hányadáról el is készültek a másolatok, ezt mutatóvá rendezni óriási munkát követel. A betűrendes mutatóban a neveknek kb. a fele van feldolgozva, az igen fontos végmutató anyaga viszont teljesen rendezetlen. Ez egyben azt is jelzi, hogy az ilyen hatalmas adattárak manuális rendezésének, kezelésének, felhasználásának, sőt felhasználhatóságának igen jelentős korlátai vannak. A megőrzés biztonságát és a kutatás decentralizálását szolgálja, hogy a gyűjtemény teljes anyaga mikrofilmen a turkui és a jyvaskyläi egyetemen is megtalálható.

A Névtani Archívum kutatóira — annak ellenére, hogy a még összegyűjtetlen néhány százezer név felkutatása pár évre szóló feladat lehet csupán — igen jelentős terhek hárulnak. A nevek gyűjtésén és megőrzésén kívül ugyanis fontos feladatuk a névanyagon alapuló tudományos kutatás előmozdítása és a nevek gondozása, a mindennapi névhasználat szolgálata. Hogy ezt a munkát

⁵ Hivatalos nevén: Kotimaisten kielen tutkimuskeskuksen ruotsin kielen toimisto.

⁶ Az adatokat *Eeva Maria Närhiltől*, az archívum vezetőjétől kaptam. Segítségét ezúton is köszönöm.

a társadalom igényli, elvárja, jelzi az is, hogy míg 1967-ben „csak” 5 főállású munkatársa volt az archívumnak, 1975-ben már 12 kutató dolgozott itt!

A finn névtudomány régóta kialakult három fő területe — gyűjtés, tudományos kutatás, gyakorlati tevékenység — közül az első (mely talán a legfontosabb, hiszen alapja a továbbiaknak is) a befejezéshez közeledik. Az utóbbi 10—15 évben vált központi feladattá a nevek tudományos vizsgálata és a név-ápoló munka.

3. A finn nyelvtudománynak évtizedek óta egyik kiemelkedő területe a helynevek kutatása. Ez a korábbiakban főleg névfejtést jelentett. A nevek nyelvtörténeti anyagként való kezelése elsősorban a szókincstörténeti, hangtörténeti, nyelvjárástörténeti kutatásokat segítette. A helyneveken alapuló ilyen jellegű kutatások ma is jellemzik a finn nyelvtörténetírást.⁷

A helynévkutatók régóta kedvelt műfaja Finnországban az ún. területi monográfia (*aluemonografia*). Ezekben a munkákban egy-egy kisebb-nagyobb terület, természeti vagy közigazgatási egység névadási szokásairól olvashatunk. A monográfiák szerzői általában a névanyag történeti hasznosítására töreksznek. A művek jó része szakdolgozatként, licenciátusi dolgozatként született, és általában saját gyűjtésen alapul. Közülük nyomtatásban csak kevés jelent meg, száznál is több ilyen dolgot őriz viszont a Névtani Archívum⁸.

A névmonográfia kiemelkedő, mondhatni iskolateremtő képviselője VILJO NISSILÄ.⁹ A finn névtan úttörőjének tevékenysége a 30-as években indult, s főleg a svéd és a német névkutatás volt rá erős hatással. Termékeny munkássága során maga is óriási névanyagot gyűjtött — 1973-ig 52 148 névcédulával gyarapította az archívum anyagát: méltatói szerint ez valószínűleg „világcsúcs” —, tanulmányai sorában pedig a finn nyelvterület számtalan kisebb-nagyobb pontjának helynévanyagát elemezte. A finn névkutatás eredményeinek első összefoglalása, elméleti igényű szintézise is NISSILÄ műve: *Suomalaista nimistöntutkimusta* (Helsinki, 1962).¹⁰ A névtani kézikönyv a 70-es évekig a finn helynévkutatás legnagyobb teljesítményének számított, vizsgálati módszerét a helynévmonográfiák egész sora tekintette mintának.

Ezt a több évtizedes hagyományt folytatta maga VILJO NISSILÄ *Suomen Karjalan nimistö* (Finn-Karjala névtára. Joensuu, 1975) című művében.¹¹ A szerző fő kutatási területét fogja tüzetes névtani vizsgálat alá. Nissilä eddigi

⁷ PI. PERTTI VIRTARANTA, Suodenniemi-typpisistä paikannimistä. Virittäjä 1970, 236—48.

⁸ Ezekről bibliográfiai összesítést találunk a *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria*. Helsinki, 1978. 67—72. című kiadványban.

⁹ Nissilä addigi tudományos tevékenységét elemezte PERTTI VIRTARANTA a kiemelkedő névkutató 70. születésnapja tiszteletére összeállított kiadványban (Viljo Nissilälle. Castrenianumin toimitteita 6. Helsinki, 1973. 13—23). A könyv további részei Nissilä írásainak bibliográfiáját, illetve a műveiben előforduló kb. 18 000 név mutatóját tartalmazzák.

¹⁰ Nálunk Kálmán Béla ismertette (MNyj. XI, 69—72).

¹¹ Nálunk két ismertetés is megjelent róla, az egyik magyar (*Mizser Lajos*, MNy. LXXV, 246—7), a másik finn (*Markku Rainio*, NÉ. 2, 50—1) szakember tollából.

életművében ez a leggazdagabb anyagot tartalmazó monográfia: a névarchívum 321 556 karjalai névcédulája és kb. 170 000 történeti név alapján kísérelte meg a területre jellemző névadási szokások, a névrendszer főlvázolását.¹² A mű igazi értéke ez a hatalmas adatmennyiség, a számtalan névfejtés, névmagyarázat. A magyar olvasó számára talán éppen az anyaggyűjtésről szóló bevezető fejezet (9—26) lehet a legtanulságosabb. Ebből kiderül, hogy a helynévgyűjtés Finnországban is csak igen jelentős anyagi és szellemi áldozatvállalással érhetett el eredményeket.

A karjalai névmonográfia — vitathatatlan értékei mellett — célkitűzéseiben, módszerében meghaladott munka. A szerző lényegében azt a vizsgálati eljárást követi, amelyet csaknem 40 évvel korábbi Vuoksen paikannimistö c. doktori disszertációjában (Vuoksi helynevei. Helsinki, 1939) alakított ki. A dolgozat alapszerkezetét a névrétegek nyelvi eredet szerinti (finn-karjalai, római katolikus [?], lapp, szláv, skandináv, alnémet) elkülönítése adja, ezeken belül beszél különböző névkeletkezési típusokról. Ezek a kategóriák általában a névelemek szemantikai elemzéséből adódnak (pl. *talaj, hely, alak, méret, növények, állatok, halászat* stb.), de névcsoportjai meglehetősen heterogének: a felosztás, a vizsgálati szempontok kevertségéből következően. A helynevek és a személynevek elkülönítésében sem következetes a szerző, a személynevek helynévadásban betöltött szerepét emiatt nem láthatjuk eléggé világosan. A helynevek szerkezetét tárgyaló fejezetben néhány sajátos névváltozási folyamatot (ellipszis, epekszegézés, absztrahálódás stb.) emel ki a sok közül, szemléletében azonban nem különül el megfelelően a leíró és a történeti szempont.

A monográfia egy speciális névrétegét, az ortodox egyházi neveket NISSILÄ meglehetősen terjedelmes tanulmányban dolgozta fel: Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö (Finn-Karjala ortodox nevei. Lappeenranta, 1976). Csaknem 100 oldalon az önállóan vagy helynevek részeként fennmaradt személynevek etimológiáit olvashatjuk. A szerkezeti elemzést a karjalai nevek savoi elterjedésével foglalkozó fejezet követi, s zárja egyben a dolgozatot.

Mindkét mű sajnálatos hiányosságának tarthatjuk, hogy Nissilä nem használta fel a finn elméleti névtani kutatások legújabb eredményeit. Pedig ezek a 70-es évek első felének névtani dolgozataiban már kézzelfoghatóan jelen voltak.

4. Az 1970-es években Finnországban kibontakozó névtani iskola¹³ tevékenységében egyre világosabban megfogalmazódik az onomasztika önállóságának gondolata. A kutatások központi területévé a névrendszerek vizsgá-

¹² *Mizser* az egész névanyagot a szerző saját gyűjtésének mondja. Ebben — mint ismertetésének több részletében is — alaposan téved.

¹³ Új iskoláról beszél már 1977-ben MAUNO KOSKI (Virittäjä 1977, 218—24). Az elméleti névtani irodalom fellendülése különösen szembevetendő a 60-as évekkel való összevetésben (az akkor iktatásokról röviden: HEIKKI PAUNONEN, Virittäjä 1970, 351—3).

lata vált. A névadásban, a nevek világában rejlő törvényszerűségek feltárása sajátos, a céloknak legjobban megfelelő módszereket, szempontokat kíván.¹⁴

Korábban a területi monográfiák a neveket a bennük rejlő szavak jelentése szerint csoportosították. Az eredmény sok helyesen értelmezett név volt, de a névrendszer egészéről alkotott kép hiányos maradt. Ezzel a módszerrel a finnországi névkutatás történetében KURT ZILLIACUS szakított először svéd nyelvű munkájában (*Ortnamen i Houtskär. Porvoo*, 1966). A kétnyelvűség egyébként fontos jellemzője az új törekvéseknek. A finnországi svéd helynevek vizsgálata természetszerű ösztönzést jelentett a skandináv országok névkutatási eredményeinek felhasználására. Ez egyben a finn névtannak a nemzetközi tudományos életbe való fokozott bekapcsolódását is eredményezte.

A névrendszertani vizsgálatokban központi szerepű a névtipológia, amelynek fő feladata a névalkotáshoz kapcsolódó szabályok megvilágítása. A névadási módok, törvényszerűségek megismeréséhez elsősorban a nevek felépítésének, szerkezeti sajátosságainak, illetve ezek változásainak kutatásával juthatunk el. A névszerkezet kérdéseinek elméleti összefoglalását EERO KIVINIEMI végezte el *Paikannimien rakennetyypeistä* (A helynevek szerkezeti típusai. Helsinki, 1975) című művében.¹⁵

A szerző által bemutatott elemzési mód, az ún. mondatszemantikai (*lausesemanttinen*) analízis. A korábban alkalmazott szószemantikai osztályozás csak a neveket alkotó elemek (szavak, képzők) jelentésbeli kapcsolatát vizsgálta, azaz végeredményben a nyelvtan szótani fejezetével egyezett meg. A mondatszemantikai osztályozás viszont a névadási folyamatok, szabályszerűségek bemutatására alkalmas. Alapfogalma a szintaktikai névrész (*syntaktinen nimenosa*), a névbe tartozó olyan nyelvi jelenség, amely a denotátumot jellemző tényt vagy a helyre jellemző valamilyen vonást jelöl. A nyelvi-szerkezeti leírás tehát a jelölttel igen szoros összefüggést mutat. A fentiek értelmében például a *Pihlajasaari*¹⁶ ('Berkenye-sziget') szigetnév két névrészből áll, mivel kifejezi, hogy: 1. szigetről van szó, 2. a szigeten berkenye nő vagy nőtt. Ezzel szemben viszont a *Pihlajasaari* háznév szintaktikailag csak egyrészes, mert csupán azt jelzi, hogy a ház a *Pihlajasaari* nevű szigeten vagy a közelében található.

KIVINIEMI a helynevek szerkezeti elemzése során két szerkezeti típust különít el: az egyrészes és a kétrészes neveket. Szerinte az egész névrendszer központi kategóriája, magja az a két névrészből álló névcsoport, amelyeknek alaprésze (*perusosa*) a hely fajtáját jelentő földrajzi köznévi, bővítményrésze

¹⁴ Ezekről röviden az alábbi dolgozatokban olvashatunk: KURT ZILLIACUS, *Nimistöieteellisten synteeseen aikaa* (Kalevalaseuran vuosikirja 1972, 360–82); EERO KIVINIEMI, *Paikannimistö systeeminä* (Nimistöntutkimus ja paikallishistoria. Helsinki, 1978. 73–89).

¹⁵ Sajnálatos, hogy nálunk senki sem ismertette az utóbbi évtized finn névtani irodalmának talán legkiemelkedőbb eredményét.

¹⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a finn helynevek helyesírása igen egyszerű. Erre vonatkozóan I. VIILJO NISSILÄ, *Paikannimistöme huolto ja suojele*. Tietolipas 38, 94–111.

(*määriteosa*) pedig a helyre jellemző valamilyen tényt fejez ki. Közvetve vagy közvetlenül minden más szerkezeti típus ebből a névrétegből vezethető le. A szerző a hagyományos felfogáshoz képest jóval tágabbnak tekinti az egyrészes nevek osztályát. Fölvázolja azokat a szerkezeti változásokat, amelyek a névtípus kialakulását eredményezhetik. Ezek közül néhány fontosabb: az ellipsis (általában az alaprészt elhagyását jelenti), a redukció (egy névelem eltűnése a név belsejéből), a metonimikus és a metaforikus névhasználat és a szuffiksziáció (az alaprészt képzővel való helyettesítése). Néha a fentiekkel ellentétes változások is végbemehetnek, például az epekszegézés (a név kiegészülése földrajzi köznévvvel).

Nem véletlen, hogy a fenti munkával csaknem egy időben jelent meg EERO KIVINIEMI, RITVA LIISA PITKÄNEN és KURT ZILLIACUS tollából a *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen* (Névtani terminológia. Helsinki, 1974) című terminológiai szótár.¹⁷ Létrehozásának szükségességét az északi országok névtani együttműködése is indokolta.¹⁸ Kétnyelvűségével ezt maga a kézikönyv is hangsúlyozza. A névtani terminológia kidolgozása nem csupán az addig használt kifejezések egységesítését jelenti, hanem átfogó elméleti alapot is feltételez, ami ez esetben EERO KIVINIEMI fent tárgyalt, névszerkezettel foglalkozó munkája. Annak ellenére, hogy a két mű szervesen kiegészíti egymást, kisebb eltéréseket is megfigyelhetünk közöttük. Egyes terminusokat Kiviniemi még nem pontosan a szótárnak megfelelően használ. Az egyetlen jelentősebb különbség: a névszerkezeti munkában tárgyalt egy- és kétrészes nevek mellett a terminológiai szótár három részből állókat is említ, amelyek a kétrészesekből másodlagosan keletkezhetnek. A két mű közötti eltérések azt jelzik, hogy az elmélet és a benne használt terminológia nem végleges eredményeket közöl, hanem sok részletében még pontosításra, részletesebb kidolgozásra vár.

5. Az utóbbi évtized finnországi helynévkutatásainak központi kérdése az analógia, különösen a névmodellek szerepe a névadásban. Az alapkérdés az, hogy a helyneveket köznévi jelenségekkel hozzuk-e kapcsolatba, a tulajdonneveket köznévi kifejezésekből származtatjuk-e, vagy a helyneveket önálló rendszernek, a névalkotást pedig a rendszer szabályaitól függő jelenségnek tekintjük. Az új iskola legjelentősebb képviselője, EERO KIVINIEMI szinte minden munkájában abból indul ki, hogy a helynevek nem föltétlenül köznévként használt kifejezésekből váltak tulajdonnévvé. Ezt igazolja az a megfigyelés, hogy a leggyakrabban használt helyet jelentő köznévi összetételek a finnben ritkán szerepelnek helynévként, illetve a legtöbb tulajdonnévnek nem mutatható ki közszoói megfelelője.

¹⁷ Ismertette *Mizser Lajos* (MNY. LXXV, 247–8).

¹⁸ Az együttműködés a NORNA (Nordiska samarbetskommittén för namnforskning) keretében zajlik. A szervezethez tartozó kutatók általában évente rendeznek közös tanácskozást.

A helynevek minden nép nyelvéhez már ősidők óta hozzátartoznak, név nélküli állapotot nehéz elképzelnünk. A névadó számára mindenkor az általa ismert, használt névrendszer szolgál az újabb megnevezések alapjául. A beszélők nyelvi készségének szerves része a „névalkotási kompetencia”, amely lehetővé teszi, hogy bizonyos névalkotási szabályok, szemantikai, lexikális és morfológiai modellek alapján alkossanak helynévként felismerhető kifejezéseket, illetve hogy ezek alapján ismerjenek fel bizonyos nyelvi jelenségeket tulajdonnévként. Az így névként megalkotott kifejezések születésükkor mégis általában természetesen leíró jellegűek, mert egy tetszőleges hangsor használata a hely egyedítésére nem lenne alkalmas. A névrendszer meghatározó szerepét — más vonatkozásban — már régóta hangsúlyozza a finn névtudomány: számítások szerint az összes helynév csaknem fele tartalmaz valamilyen más helynevet.

A névmodellek szerepével EERO KIVINIEMI két — egymástól eltérő kiindulású — nagyobb terjedelmű munkájában foglalkozott.

Közülük az első a szerző doktori értekezéseként megjelent *Suomen partitiippinimistö* (A participiumot tartalmazó finn nevek. Helsinki, 1971).¹⁹ Kiviniemi dolgozata előtt a finn névtanban senki sem foglalkozott az egész helynévanyag egy részének tipológiai feldolgozásával. A választás látszólag morfológiai jellegű: a szerző a *-va/-vä* képzős I. participiumot tartalmazó finn hely- és személyneveket vizsgálja. Az ilyen jellegű neveket összesítve azonban kiderül, hogy a kategória jelentéstanilag is meglepően egységes: főleg a folyóvizek hangját leíró hangutánzó igékből alakult víznevek tartoznak ide. A helynévtípus jelenlegi elterjedtségéből, gócaból megállapítható a keletkezés helye és a terjedés iránya. Csupán a történeti névanyagra támaszkodva ez nem deríthető fel, mivel a finn helynevekről meglehetősen kései és gyér adatok állnak rendelkezésre. A névtani vizsgálódás természetesen támaszkodik a történettudomány, a régészet és más szaktudományok ismeretanyagára, de azokat a saját eredményeivel tovább is építi: igazolja vagy módosítja. A participiumot tartalmazó nevek használata a hämeiek és a karjalaiak körében volt általános, de csak a Finnországba való betelepülésük után. Ezekből a gócból terjedt szét később a névtípus használata, divatja. A szerző szerint a neveknek csak kb. a fele keletkezett spontán névadással, a másik fele pedig a már meglévő nevek mintájára.

A névminták szerepének vizsgálatára vállalkozik EERO KIVINIEMI más jellegű névanyagból kiindulva *Väärät vedet. Tutkimus mallien osuudesta nimenmuodostuksessa* (Görbe [ti. alakjukról elnevezett] vizek. Tanulmány a modellek szerepéről a névalkotásban. Helsinki, 1977) című munkájában.²⁰ A korábbi művekben már vázolt elképzelését egy sajátos névadási típus és ezt tük-

¹⁹ Ismertette Keresztes László (MNyj. XVIII, 159—63).

²⁰ Nálunk finn szakember, *Markku Rainio* ismertette magyarul (NéprNytud. XXII—XXIII, 259—60).

röző mondatszemantikai modell elemzésével igazolja. A finnországi állóvizeket gyakran nevezik meg szokatlan alakjukról. Mivel ez a jellemző vonás lexikailag különböző elemekkel is kifejezhető, az ilyen nevek alkalmasak a névföldrajzi vizsgálatra. A finn névrendszerben ezeknek az egymással vetélkedő modelleknek a kedveltsége, divatja területenként és koronként változó. Az alaprészek eltérő elterjedtségére korábban is utaltak. KIVINIEMI ugyanezt bizonyítja a bővítményrészekről is. A hämei *Väärä*- 'görbe' helyett Hääme más területein a *Koukku*- 'horog, kámpó', a Ladoga-tó környékén a *Kaatio*- 'nadrág', Keuruu vidékén a *Haara*- 'ág', Kainuban a *Kolmisoppi*- 'háromszög' és a *Risti*- 'kereszt' típusú nevek használatosak. Bár a szerző részletesen csak az állóvizek megnevezésével foglalkozik, kitekintésében azt is bizonyítja, hogy egy-egy névmodell divatja igen szorosan összefügg a jelölt földrajzi objektum fajtájával. Például a *Väärä*-bővítmény használata a nyelvterület más-más részeire jellemző a térszínformanevekben, álló- és folyóvizek, szántók, rétek, legelők stb. neveiben. A névtípusok földrajzi elterjedtségéből, szóródásából a participiumot tartalmazó helynevekhez hasonlóan fontos településtörténeti adalékokat kapunk.²¹

A névrendszer meghatározó szerepét a névadásban, a modellek, névtípusok vizsgálatának fontosságát a fenti két terjedelmes művön kívül számtalan rövidebb tanulmány is bizonyítja. Ezekből főleg a névalkotás ritkább módjairól, a névtanilag nehezebben tisztázható kérdésekről kapunk jó áttekintést.²²

6. Az újfajta tipológiai vizsgálatokban a névarchívum anyaga csak nagy nehézségekkel használható. A községenként rendezett anyagból egy-egy névtípus egész nyelvterületre vonatkozó anyagának kiválogatása szinte reménytelen feladat. Mivel — mint a korábbiakban említettük — az a tergo mutató teljesen rendezetlen, a nevek képzésére vonatkozó adatok is igen nehezen gyűjthetők össze. Ez azt jelenti, hogy a kartotékos archiválási módszer bizonyos anyagmennyiségen felül kezelhetetlenek, kevés információt nyújtanak bizonyul. Elsősorban ez az állapot vetette fel a névadatok számítógépes feldolgozásának, tárolásának gondolatát.²³ Ilyen nagy anyag esetén nem lényegtelen az elhelyezhetőség szempontja sem: az újfajta adattár helyigénye a hagyomá-

²¹ A helynevek elemzésén alapuló településtörténetírás az újfajta tipológiai megközelítéssel szép eredményeket ért el, és a finn névtan talán leggyorsabban fejlődő részének bizonyult az elmúlt években. Bizonyíték erre a *Nimistöntutkimus ja paikallishistoria* (Toim. EERO KIVINIEMI. Helsinki 1978) című tanulmánygyűjtemény és EERO KIVINIEMI, Nimistö Suomen esihistorian tutkimuksen aineistona (Virittäjä 1980, 319—38) című dolgozata. Az eredményesen művelt, fontos kutatási terület áttekintésére itt mégsem vállalkozhatom, mivel a témában az elmúlt évben két doktori értekezés is született (addig összesen három finn névtani disszertáció készült!), JOUKO VAHTOLÁÉ és SAULO KEPSUÉ. Ezeket kéziratomban nyomdába adásáig sajnos nem tudtam áttanulmányozni.

²² Elsősorban EERO KIVINIEMI dolgozatait kell megemlítenünk: *Vastakohta- ja variointinimistä*. Virittäjä 1971, 123—34; *Palan(n)e*-tyyppiset nimet. Kalevalaseuran vuosikirja 1972, 256—73; *Pönk (kä)*-nimet. Kalevalaseuran vuosikirja 1978, 27—37.

²³ EERO KIVINIEMI, *Studia Fennica* 24, 33—8.

nyos cédularendszerének csupán kb. 1%-a! A gépi feldolgozást a NORNA kezdeményezte 1973-ban, így a munka az északi országokban párhuzamosan folyik.

A gépi feldolgozás elsősorban természetesen a névarchívumban meglévő ismeretekre támaszkodhat, ezeken túl azonban a helynevek névtani elemzését is megköveteli. A vizsgálatnak minél több szempontot kell tartalmaznia az anyag sokoldalú felhasználhatósága érdekében. A kutatások szempontjából legcélszerűbb kódolási rendszer kialakítása a korábbiakban ismertetett elméleti alapokon nyugszik. A feldolgozás négy fő részből áll. Az első a név nyelvi formáját tartalmazza (milyen nyelvű a név?, köznyelvi névalak, ragozása), a második a jelöltre vonatkozik (a hely fajtája, lokalizációja). A helynév névtani jellemzése a harmadik részben történik. Itt egyrészt a név lexikális elemzését, a névelemek elkülönítését találjuk, másrészt a mondatsemantikai analízist: a névrészek meghatározását. A névadási típus a történeti adatok nélkül gyakran nem határozható meg könnyen, a tapasztalatok szerint azonban az esetek 80%-ában ez is megoldható. Végül a negyedik rovat tartalmazza az esetleges történeti névelőfordulásokat, párhuzamos névváltozatokat, különleges nyelvjárási formákat.

A fenti szempontok alapján a finn szakemberek kísérletképpen az ország 15 pontjáról kiválasztott 6700 nevet dolgoztak fel. A különböző programok alapján kapott listákból, statisztikákból, táblázatokból olyan összefüggések válnak világossá, amilyenekhez a számítógép nélkül — még ilyen viszonylag kis anyag esetén is — csak igen hosszadalmas, fárasztó mechanikus munkát követelő vizsgálódások után juthatna el a kutató.

7. Végül röviden szólnunk kell arról, hogy a gyűjtés és a tudományos kutatás eredményei hogyan áramlanak vissza a mindennapi életbe: hogyan alakul, milyen a finn emberek névkultúrája.

Mint már korábban is említettük, a Névtani Archívum fontos tevékenysége az ún. névapoló munka. Az archívum ezt a sokrétű feladatot a parlament 1957-ben előterjesztett kívánsága szerint látja el. A névarchívum 1959 óta az országban kibocsátott mindenféle térképet felülvizsgál, ellenőriz és szükség esetén módosít névtani szempontból. A munka költségeit a Földmérési Hivatal fedezi. Különösen fontos az átgondolt névadás a gyorsan fejlődő, városiasodó területeken. Az új lakóterületek tervrajzaiban szerepelniük kell a használatba veendő helyneveknek is, amelyeket azután a törvény védelmez. A körültekintő névválasztásról jó képet kaphatunk a Helsinki utcaneveit közlő kiadványokból: Helsingin kadunnimet 1. (1970), 2. (1979).²⁴ Az állami hivatalok (pl. posta, vasút) által hivatalosan használt helyneveket is véleményezi a névarchívum.

A hagyományos, régi nevek védelmét a finnek több okból is igen fontosnak tartják. Finnországban kevés a kulturális, építészeti emlék, a nevek viszont

²⁴ Szűz ENIKÓ ismertette (NÉ. 5, 90—6).

a terület régi idejéből őriznek jelentős szellemi hagyatékot. A helynevek ápolása a természet- és a környezetvédelem szerves része. Különlegesen fontos a svéd és a lapp helynévanyag gondozása, a kétnyelvű területek neveinek normalizálása.²⁵

A finn emberek névhasználatának, névismeretének alakításában nyilvánvalóan jelentős szerepe van a fenti tevékenységi formáknak. A nevek fontosságára irányítják a figyelmet a gyakran szervezett, igazán széles körű névgyűjtő versenyek is. Ezek a szakemberek számára fontos összehasonlító anyagot szolgáltatnak, és segítenek a legjobb „névmesterek” kiválasztásában is. A finnországi újságokban gyakran látni pályázatokat egy-egy új név (általában épület- vagy intézménynév) megalkotására. A finnek általában megbecsülik helyneveiket, mert tudatában vannak történeti értékeinek.

A névkultúra terjesztésében jelentős szerepük van a névtannal foglalkozó szakembereken kívül (újabbán már nagyobb városok, pl. Vantaa, Espoo is alkalmaznak ilyeneket!) a finn szakos tanároknak. Képzésükhöz a névtan szervesen hozzátartozik, a Helsinki Egyetemen félévenként két-három névtani előadás, szeminárium közül választhatnak a hallgatók.

HOFFMANN ISTVÁN

Ortsnamenforschung in Finnland

Das Zentrum der zu ausgezeichneten Ergebnissen geführten finnischen Namenkundeforschungen ist das Finnische Archiv der Namenkunde. Die Institution hat als Hauptaufgabe, den Ortsnamenschatz Finnlands bzw. des finnischen Sprachgebiets zu sammeln, zu bewahren. Als Ergebnis der seit mehreren Jahrzehnten dauernden, einheitlich organisierten, wissenschaftliche Ansprüche von hohem Niveau befriedigenden Sammelarbeit bewahrt das Archiv heute mit ausführlichen Daten belegte Ortszettel von über 2 Millionen Ortsnamen. Die vielfältige Verwendbarkeit der gewaltigen Sammlung von Daten benötigt die Zusammensetzung verschiedener Indexe. In dieser Arbeit, zur Bearbeitung des Namenstoffes wenden die finnischen Spezialisten in den letzten Jahren auch Computer an.

Die sogenannte Gebietsmonographie, die den Namenstoff, die Gebräuche der Namengebung der Siedlungen und Gegenden vorweist, ist eine bedeutende traditionelle Gattung der finnischen Namenkundeliteratur. Mit Hilfe dieser Forschungsmethoden erreichte in Finnland *V. Nissilä* die bedeutendsten Ergebnisse. In der Mitte seines Lebenswerkes steht der Namenstoff von Ost-Finnland, von Karjala. Damit beschäftigen sich auch seine letzten zwei be-

²⁵ A lapp nevek védelméről TERHO ITKONEN írt szép tanulmányt: Lapin paikannimistöen huolto. Kalevalaseuran vuosikirja 1972, 284—304.

deutenden Arbeiten („Das Namensverzeichnis von Finn-Karjala“ und „Die Orthodoxnamen von Finn-Karjala“).

Anfang der 70-er Jahre trat in der finnischen Namenkundeforschung eine neue Schule auf, die die Namenkunde für selbstständig hält. Zum Zentralgebiet der Forschungen wurde die Untersuchung der Namensysteme. Eine hervorragende Rolle spielt in den systematischen Untersuchungen die Namentypologie, deren wichtigste Aufgabe die Beleuchtung der mit der Namenbildung zusammenhängenden Regeln ist. Theoretisch wurden die neuen Forschungsmethoden von *Eero Kiviniemi* begründet, vor allem in seinem Werk „Die konstruktiven Typen der Ortsnamen“. Das Handbuch „Namenkundeterminologie“ erörtert nicht nur bedeutende theoretische Fragen, sondern es spielt auch in der Abstimmung der Forschungen eine wichtige Rolle.

Die namenssystematischen Forschungen stellen die Untersuchung der Namenmodelle in den Vordergrund, weil sie die Ortsnamengebung, die Entstehung der Namen für eine von den Regeln des ganzen Namensystems abhängende Erscheinung halten. *Kiviniemi* beschäftigte sich in zwei umfangreichen Arbeiten mit der Rolle der Namenmodelle. Die Arbeit „Partizip enthaltende Namen“ bearbeitet einen eigenartigen morphologischen Typ aus dem ganzen finnischen Ortsnamenschatz. Sie untersucht aber unter dem Titel „Ungerade Gewässer“ die nach ihren spezifischen Bedeutungsinhalt zusammenhängenden Namen. Beide Werke enthalten auch sehr bedeutende namengeschichtliche Ergebnisse.

Die Ergebnisse der wissenschaftlichen Forschung werden in Finnland weitläufig verwendet. Der Schutz der Ortsnamen, die Planmäßigkeit der offiziellen Namengebung begünstigt das Wohlbegründetsein der Namenkultur der Finnen.

I. HOFFMANN